

Mâtürîdî ve Kâdî Abdülcebbar'a Göre Rü'yetullah Sorunu

Osman Oral*

Öz

Allah'ın görülebilmesi rü'yetullah sorunu tevhid ve inanç bağlamında tartışılır. Kur'ân'da bazı insanların Allah'ı görme ve peygamberlerden Allah'ı kendilerine gösterme taleplerinden söz edilir. Bununla insanın fitratında olan merak duygusunun aşkın varlık Allah'ı görme arzusuna dönüştüğü söylenir. Rü'yetullah'ın bilinmesi, Allah'ı yaratılmışlara benzetme (teşbih) ve Allah'ı cisimleştirme (tecsim) yani putlaştırmayı önlemektedir. Âlimlerin çoğu dünyada Allah'ı gözle görmenin mümkün olmadığını, âhirette ise büyük bir lütuf ve nimet olarak cennette görüleceğini söylerler. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye göre aziz ve celil Rabbin görülmesi gereklidir, haktır ancak bu rü'yet idrâksiz (ihatasız) ve tefsirsiz (bilâkeyf) olacaktır. Bazı İslâm âlimleri rü'yetullaha karşıdrlar. Ontolojik ve epistemik nedenlerden ötürü aşkın varlık Allah'ın görülmesini reddederler. Mu'tezile âlimi Kâdî Abdülcebbar'a göre aşkın varlık Allah dünyada ve âhirette hiçbir şekilde görülemez. Allah'ı övgü ve tenzih; Mâtürîdî'ye göre rü'yetullah'ın ispatıyla; Kâdî Abdülcebbar'a göre ise rü'yetullah'ın yokluğuyla gerçekleşir.

Anahtar Kelimeler: Rü'yet, Rü'yetullah, Mâtürîdî, Kâdî Abdülcebbar

The Problem Of Allah's Being Seen/Ru'yatallah According To Maturidi And Qadi Abdalcabbar

Abstract

The problem of Allah's being seen (ru'yatallah) is discussed in the context of tawhed and faith. The Qur'an mentions the demands of some people to see Allah and to show Allah to them from the prophets. It is said that the sense of curiosity in man's fitness turns into the desire to see the transcendent being Allah. The knowledge of ru'yatallah prevents the analogy of Allah to the creatures (taşbih)

---

* Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kelâm ve Mezhepler Tarihi Anabilimdalı emekli öğretim üyesi osman-oral@hotmail.com Türkiye ORCID ID: 0000-0002-6403-5144.

and the incarnation (teccim) of Allah, that is, the idolization. Most scholars say that it is not possible to see Allah with the eye in the world, and in the hereafter it will be seen in heaven as a great grace and blessing. According to Abu Mansur al-Maturidi, Allah, the victorious (Al-Aziz) and the mighty (Al-Jalil), must be seen/ru'yat, it is true, necessary, real but this will be seen without understanding (no idrak) and without exegesis (bilakeyf). Some Islamic scholars are against (ru'yatullah) the sight of Allah. They reject the view of transcendent beings for both ontological and epistemic reasons. According to the mutazilah scholar Qadi Abdaljabbar believes that the transcendent being of Allah cannot be seen in any way in the world and in the hereafter. According to Maturidi, the praise and the tanzih of Allah occurs with the proof of ru'yatullah; according to Qadi Abdaljabbar, it occurs with the absence of ru'yatullah.

Keywords: Ru'yat (See), Ru'yatullah (Allah's Being Seen), Al-Maturidi, Qadi Abdaljabbar

Giriş

Rü'yatullah sorunu insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Kur'ân'da bazı insanların Allah'ı görme ve peygamberlerden Allah'ı kendilerine gösterme taleplerinden söz edilir. Firavun, Hz. Mûsâ'nın ilâhını görebilmek, O'na ulaşabilmek için veziri Hâmân'a yüksek bir kule inşa etmesini ister.¹ İsrâiloğulları, peygamberlerine görmedikçe Allah'a inanmayacaklarını söylerler.² İnsanın fitratında olan merak duygusunun aşkın varlık Allah'ı görme arzusuna dönüştüğü söylenir. Hz. Mûsâ da Allah'ı görmek ister. İnsanın inandığı varlığı görmek istemesinin herhangi bir kibir ve inkâr durumundan kaynaklanmadığı sürece aslında yadırganacak bir tarafı yoktur. İnsanın doğasında imânın gerçekliklerini araştırma ve merak olgusu yer alır. Kur'ân'da geçen rü'yet (*görme*), basar (*ibretle bakma görme*), basîret (*kalp gözüyle görme, sezme*), likâ (*karşılaşma, buluşma, görüşme*) ve nazar (*düşünerek bakma, görme*) vb. kelimeler görme, bakma, düşünme, görüşme ve anlamayı ifade ederler. Hadislerde dünyada görünmeyen Allah'ın bulutsuz bir gecede dolunayın görülmesi gibi âhirette mü'minler

---

¹ el-Mü'min 40/36-37.

² el-Bakara 2/55; en-Nisâ 4/153; el-A'râf 7/138; Tâhâ 20/86-91.

tarafından net bir şekilde görüleceği anlatılır.³ Rü'yetullah rüyâda mümkün diyenler olduğu gibi cisim olmadığından rüyâda bile olsa görülebilme imkânının olmadığını söyleyenler vardır. Tasavvuf akımları dünyada ve âhirette rü'yetullahı savunurlar.⁴

Allah'ın varlığının mahiyetini idrâk imkânsız olduğundan rü'yetullahın dünyada kabulü Allah'ın yaratılmış varlıklara benzemesini, bir mekân ve cihette yer almasını doğurabilecektir. Allah dünyada görülebilseydi imtihan ve imânın hikmeti ortadan kalkardı. Âhirette her şey ortaya çıkıp sınama sırrı kalkacağından rü'yetullah mümkün denilir. Allah'ın ontolojik anlaşılmasında ideal yöntem ne yalnızca aşkınlığı vurgulayan *tenzîh* ne de içkinliği vurgulayan *teşbih*, aksine her iki köklü eğilimi aşkın bir anlam çerçevesinde birleştiren düşüncedir. Allah'ın aşkınlığı ile içkinliği arasındaki hassas denge önemli kabul edilir. Bunun içkinlik lehine bozulmasında sonuç Pantezim'e (*evrenle özdeş*), aşkınlık lehinde bozulmasında Deizm'le (*evrene müdahale etmeyen yitik tanrı*) sonuçlanır.⁵ Rü'yetullahın naklî ve aklî temellendirilmesi Allah'ın tenzihî çerçevesinde teşbih (*Allah'ı yaratılmışlara benzetme*) ve tecsimin (*Allah'ı cisimleştirme*) önüne geçmek için zarûri kabul edilir.⁶

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944)'ye göre aziz ve celil Rabbin görülmesi nassa göre gereklidir, haktır ancak bu rü'yet idrâksiz (*ihatasız*) ve tefsirsiz (*bilâkef*) olacaktır.⁷ Basra Mu'tezilesi'nin önemli âlimi Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025)'a göre Allah cisim olmadığı için teşbih, tecsime düşülmemesi ve tenzîh prensibi çerçevesinde dünyada-âhirette hiçbir şekilde görülemez. Buna karşı çıkanın durumu iki ihtimalden biridir; ya rü'yeti kabul eder “Allah, bizim karşımızda olarak veya karşımızdaymış gibi

³ Ebû Abdullah el-Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Tevhîd” 24; Ebu'l-Hüseyn el-Müslim, *es-Sahih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “İmân” 299, “Zühd” 16.

⁴ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkif*, çev. Ömer Türker, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 3/187; Sa'dettin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 134.

⁵ Temel Yeşilyurt, *Rü'yetullah Sorunu*, (Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2001), 88-9.

⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, (Ankara: İSAM Yayınları, 2005), 540-1; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, (İstanbul: Mizan Yayınları, 2005), 6/57-8; Nureddin es-Sâbûnî, *el-Kifaye fi'l-Hidaye*, tahk. M. Aruçi, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014), 147.

⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 120-8; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/48.

kabul edildiği takdirde görülür” der ya da bunları reddederek; “*Allah, bilâkeyf görülür*” der. Kim bunlardan ilkinî kabul ederse Allah’ı hakkıyla bilmediğinden kâfir olur. “*Allah keyfiyetsiz görülür*” diyen ise küfre girmez.⁸ Dolayısıyla Allah’ı senâ ve tenzih, Mâtürîdî’ye göre rü’yetin ispatıyla; Kâdî’ye göre rü’yetin olmamasıyla gerçekleşir.⁹

Bu çalışmada; Mâtürîdî ile Kâdî Abdülcebbar’ın rü’yetullah sorununa çözüm önerileri araştırılmaktadır. Bu iki âlimin seçilmesinin sebebi, rü’yetullah konusunu genişçe ele almaları, birinin “Mâtürîdîlik”, diğerrinin de “Mu’tezile” ekolünden olması, konu hakkında analitik tartışma ve değerlendirme yapabilmeyi imkân sağlamış olmasındandır. Rü’yet ve rü’yetullah’ın kavramsal çerçevesi kısaca belirlendikten sonra konu deskriptif tarzda incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

1. Rü’yet ve Rü’yetullah

Görünen şeyi farketme, görme mânasındaki rü’yet ile “Allah” lafzından meydana gelen rü’yetullah; Allah’ın görülmesidir. Görme, cisimlere âit şekil, renk ve miktar gibi özellikleri algılayan, güzellik ve çirkinlik gibi estetik değerleri de algılayan duyudur. Rü’yet, Allah’ın duyu organı göz ile görülebilmesidir. Rü’yetin ila harfi cerri ile *düşünmek, tefekkür etmek* anlamı da vardır. Uykuda görülenler rüya mir’at da aynadır. Rü’yetin bekleme ve rahmet gibi anlamları da vardır.¹⁰

Basar; görmek, bilmek, sezme, görme duyusu göz anlamlarında cisimlere âit renk, şekil ve miktar gibi özellikleri algılayan görme duyusudur.¹¹ Bakmak; gerçek anlamda kalp, göz, delillerle görmektir.¹² Ayn; göz, pınar, kaynak, çeşme, bir şahsın veya şeyin kendisi, zâtı, eşyanın hakikati,

⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1/446.

⁹ İbn Hazm, *el-Fasl fi’l-milel ve’l-ehvâ ve’n-nihal*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 2/242; Selim Özarlan, “Rü’yetullah Sorunu ve Dirilişle İlişkisi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/1(2001), 8.

¹⁰ Rağîb el-İsfahânî, *el-Müfredât Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 451-2; Ebü’l-Fazl İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, (Beyrut: Darü’s-sadr, 1992), 14/291 vd.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 4/64

¹² Mukâtil b. Süleyman, *el-Eşbâh ve’n-nezâir fi’l-Kur’âni’l-kerîm*. çev. Beşir Eryarsoy, Kur’ân Terimleri Sözlüğü, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2004), 118.

kavmin şerefisi ve ileri geleni gibi anlamlardadır.¹³ Basar ve Basîr; görmek, bilmek, sezmek, Allah'ın görmeyi tam olarak idrâk ettiği kemâl sıfatıdır. Allah herşeyi görür. Hiçbir şey Allah'ın görmesinden gizli kalmaz. Saklı, açık, aydınlık, karanlık ne varsa Allah görür. Allah “*hakkıyla işiten ve görendir*”.¹⁴ Basar kavramı Allah ile ilgili ise rü'yetullah şeklinde yorumlanır. Ebsar/*gözler* yaratılanlardan kinaye olarak kalp gözü denilir. Çünkü bilgiler kalp gözü ile elde edilir. Eğer yüzdeki gözler kasedilirse rü'yet anlamındadır. Biyolojik kalbe sahip bedenın gözü gibi organlarının yanında ruhun kalbinin de gözü yani basireti, anlaması ve akletmesi gibi eylemleri olduğu kabul edilir. Gerçekleri yanımadan görebilme yeteneği, uzağı görüş, seziş, anlayış, kavrayış demek olan basîret, kevnî âyetlerin yorumunda esastır. Çünkü her şey belli bir hikmet ve ihtiyaca göre yaratılmıştır. İnsanın, çevresinde görüp duyduğu şeylerin ne anlama geldiğini, hikmetlerinin neler olduğunu, onların neye işaret ettiklerini idrâk etmesi için istidlâl etmesi basirettir.¹⁵ Basar, gözün nuru olup çıplak gözle şuursuz, idrâksiz, anlamsız bir bakış değil, imânın nuru ile bakan, gördüğü şeylerin hikmetlerini akledip onlara vâkıf olan, ibret alan bir bakıştır.¹⁶

Âhirette kâfir mü'min herkes duyularla gerçek mânada herşeyi bileceğinden bu bilimede herkes eşit olacak, mü'mine rü'yetullah müjdesi fazlalık, lütuf olacaktır.¹⁷ Rü'yet idrâk değil, ‘*kulların bilgisi Allah'ı ihata edemez*’¹⁸ denildiği gibi idrâk sınırlı/ihatalı bir şeyi kuşatmaktır. Sınırlı insan sınırsız Allah'ı ihata ile idrâk edemez. Mâtürîdî'ye göre Allah, tanımlamadığı gibi tasvir de edilemez. Tanım da tasvir de sınırlı ve sonlu şeylerin açıklanması ile ilgilidir. Her varlığın sınırı var, Allah'ın ise yok. İdrâk bir şeyin sınırlarını bilmedir. Bir varlık ihata edilmemekle birlikte sınırları ile örneğin kamer/ay gibi kuşatılır ve idrâk edilir. Mahiyeti bilinirse rü'yet, bilinmezse idrâktir. Allah insanların zâtını kuşatmak ve mahiyetini idrâk şeklinde değil ulûhiyyetini ve vahdaniyetine anlamalarını

¹³ Isfahâni, *Müfredât*, 743-4.

¹⁴ el-İsrâ 17/1; eş-Şûra 42/11; el-Hac 22/75.

¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/303-4.

¹⁶ Yeşilyurt, *Rü'yetullah Sorunu*, 170-1.

¹⁷ en-Nahl 16/97.

¹⁸ Tâhâ 20/110.

sağlayacak mu'cize ve delillerle onlara kılavuzluk eder. Eğer Allah dünyada açıkça görülebilseydi imtihan ve imânın hikmeti ortadan kalkardı. Çünkü imân görünür âlemden delil getirmekle görünmeyen gaybî âlemi delillendirmek böylece imân kalbi ve nefsi iknanın adıdır.¹⁹

Rü'yet ile ilişkili kavramlardan biri de vech'dir. “Her nereye dönerseniz Allah'ın vechi ordadır”.²⁰ Bununla Allah'ı rü'yet düşünülebilir. Dünya hayatında tecrübî bilgilerle Allah'ın yüzünün görülmemesi hakikatı Allah'ın vechini insan yüzü gibi düşünenlere tenzîh ve semantik açıdan itiraz edilebilir. Vechin yaratıklar gibi uzuv anlamında olması mümkün görülmez; vech, bazen Allah'ın zâtı, bazen de rızâsından kinayedir.²¹ Vech bazen “zât” anlamına gelir. “Ancak Rabbinin vechi bâki kalacak”²² âyetine “Allah'ın zâtı dışında her şey yok olacak” anlamı verilir.²³

Likâ da görme ile ilişkili bir kavramdır. Kur'ân'da geçen Allah ile likâ;²⁴ karşılaşma, görüşme veya kavuşma dokunma ve yakınlıktır. Biriyle karşılaşan, ona kavuşan kimse onu farkeder ve görür. Kavuşmaktan murat rü'yetin yani görmenin kendisidir. Bir diğer yorumla da likâ bağlılıktır. Kul, gördüğü karşılaştığı Allah'a ne kadar yakın olursa yani ona olan bağlılığı ne kadar çoksa Allah da ona yakın olmuş olur. Bu, cisimlerin niteliğinden uzak kulum Allah'ın hâkimiyet ve hükmü altına girmesi denilir. Çünkü nefis Allah'ın hâkimetine girmesiyle ebedî mutluluğa erer. Allah'a yaklaşmak, kavuşmak, Allah'ın mükâfatına, sevgisine ve rızasına kavuşmaktır.²⁵ İnsanlar dünyada yaptıkları amellerinin karşılıklarına kavuşacakları için âhiret gününe “kavuşma günü”²⁶ denilir. Ruhlar bedenlerle, yeryüzü ve gökyüzü sakinleri ile dünyada ayrılanlar görmeleri ve kavuşmaları dolayısıyla imânlarına tanıklığıdır. Mü'minler hak ettikleri cennetlere,

¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 126; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/286, 5/52, 165-7, 6/48 vd, 52-3, 297, 7/105.

²⁰ er-Rahmân 55/27.

²¹ Fahreddin er-Râzî, *Esâsu't-Takdis fi İlmi'l-Kelâm*, çev. İbrahim Coşkun, (İstanbul: İz Yayınları, 2014), 140 vd.

²² el-Kasas 28/88.

²³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 11/91; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fi Ebvabi't-Tevhid*, tahk. İbrahim Medkur-Tâhâ Hüseyin, (Kahire: yy. 1957), 637-8.

²⁴ el-Bakara 2/46; el-Kehf 18/110; es-Secde 32/10.

²⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1981), 6/198-9.

²⁶ el-Mü'min 40/15.

derecelere kavuşacaklardır. Likâ ile kastedilen cismen değil dünya hayatında yaptıklarının karşılığını Allah'tan görmektir. Âlimlerin çoğunluğu Allah ile likâ'nın yani görmenin gerçekleşeceği, bunu elde etmenin en büyük mutluluk olduğunu, cennete giren herkesin bu mutluluğu elde edeceği ve yalnızca inanmayan kâfir ve müşriklerin rü'yetten mahrum kalacakları görüşünü benimserler. Rü'yetullah müjdesi âhirette sadece mü'minin karşılabileceği bir lütuf olmaktadır.²⁷

Rü'yetullah'ın olmadığını anlatan âyetlerin içi ve dış bağlamları tamamen dünya hayatını konu edinirken, rü'yetullahın âhirette gerçekleşeceğini ele alan âyetlerin içi ve dış bağlamlarının kıyamet ve âhiret esas alındığı da söylenir. Rü'yet ister gerçek gözle, ister gönül gözüyle veya hayal gücü ve akılla olsun, mutlak anlamı görmedir.²⁸ “Onların, görmedikleri halde sana baktıklarını görürsün”²⁹ sözü de rü'yetin nefyine delâlet ettiği kanaatinin aksine,³⁰ Mâtürîdî bunun psikolojik bir durum olduğunu söyler. Sana bakıyor zannedersin ama gaflet ve şaşkınlık sebebiyle hiyadeti anlamazlar, aşırı inatları sebebiyle kalplerinde perde olduğundan görmezler, duymazlar ve anlamazlar anlamındadır. Rü'yetin nefyine ise delil değildir.³¹ Aralarında ufak bazı farklılıklar olsa da likâ, müşâhede (gözlem), muâyene (gözden geçirme), temâşâ (bakma, seyretme), vech (dîdâr, yüz, çehre görme), nazar, basar ve basîret, vb. kavramlarla rü'yet ve rü'yetullah ile yakın anlam alanı içinde görmeyi ifade ederler.

2. Rabbe Bakmak

Mâtürîdî, rü'yetullah ile ilgili kıyâme sûresinin “Rablerine sevinç içinde bakarlar (nazira)”³² âyetinde geçen “nazar” kavramına bakmak denilebileceğini, eğer gerçek anlamda ise Allah'ın görülmesi olarak O'nun keyfiyetsiz görülmesidir, Nazara fiili ila harfi cerri ile beklemek değil bir şeye bakmak için kullanılır. “Rablerine nazar ederler” ifadesine bekleme

²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/117, 6/52, 9/114, 13/25-7.

²⁸ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: İSAM, 2010), 265-6; Lokman Bedir, “Rü'yetullah ile İlgili Âyetlerin Bağlam Esaslı Değerlendirilmesi”, *Hikmet Yurdu*, 13/13 (2020), 82.

²⁹ el-A'râf 7/198.

³⁰ Abdülcebbar, *Şerh*, 1/392.

³¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 145.

³² el-Kıyâme 75/22-23.

anlamı uygun değildir. Çünkü dünya bekleme âhiret gerçekleşme, mükafat yurdudur. Nazar ya görmek, ya da görme amacıyla görüneneye doğru göz çevirmek olup nazar/bakma ve rü'yet eşittir. “Falana baktım” ile “onu gördüm” sözü aynıdır. Burada rü'yet anlamı vermek, mü'minlerin nâil oldukları nimetlerin azâmetini dile getirmek bağlamında müjdeleme konumunu alır, beklemek ise bu türden değildir. Mâtürîdî'ye göre “Allah'a bakmak” ifadesinin Allah'a nisbet edilen kelâm, fiil, kudret ve irade sıfatları gibi teşbih ifade eden tüm anlamların nefyedilmesi gerekir. ‘*Rahmân arşa istivâ etti*³³’ ifadesi ve benzerleri teşbih ve tecsim anlamları düşünülmediğine göre rü'yetullah da böyledir. Görmeden ibâdet ettikleri Allah ihsan sahibi mü'minlere görünür olduğunda onlar bundan dolayı sevinirler.³⁴ Kâdî'ye göre “nazar” kelimesinin “ila” edatı ile “rü'yet” mânâsının aksine “beklemek” mânâsı daha uygundur. Âyetin anlamı “*Yüzler o gün parıldamakta Rablerinin sevabını beklemektedir*”. Melike'nin Süleyman'a hediyelerle gönderdiği elçiler için “*bekleyeceğim (fenâziratün) elçiler ne ile dönecekler*”³⁵ sözü ile Mahşerde münafıkların mü'minlerin nurunu bekledikleri (ünzurnâ) ifadesinde olduğu gibi³⁶ Mahşerde mü'minler Rablerinden sevab beklemektedirler.³⁷ Mahşer yerinde iki sınıf insandan bahsedilir. Biri, amel defterini sağ veya önünden almış, cennete girmesi kesin son derece sevinçli mü'minler. Diğeri amel defterleri sol veya arkasından alan azap kesinleşmiş, suratları asık kâfirler. Burada anlatılan Abese sûresi'nde “*O gün bir takım yüzler neşesinden dolayı aydınlık; sürekli gülümsemekte ve sevinmektedir. Birtakım yüzler ise o gün toza belenmiş; içlerine sıkıntılar basmıştır*”³⁸ şeklinde dile getirilir. Allah'ın görülmesi yüz aydınlığı ve sevinci izleyen nimet ve ikrâmların en büyüğüdür. Rü'yetin dünyada mümkün âhirette cevazı görüşüyle Kıyâme sûresi'ndeki nazara kelimesini Mâtürîdî, “*Rablerine bakacaklardır*” şeklinde te'vil ederken rü'yetin nefyeden

³³ Tâhâ 20/5.

³⁴ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 123-4; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/48-50, 16/304.

³⁵ en-Neml 27/35.

³⁶ el-Hadid 57/13.

³⁷ Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 4/212-5; *el-Muhtasar fi Usulî'd-Din*. neşr. M. Ammara, (Kahire: Darü'l-Hilâl, 1971), 220; *Şerh*, 1/394; 4/202; *Tenzihu'l-Kur'ân Ani'l-Metain*, (Beyrut: Darü'n-Nahda el-Hadise, trs), 358-9, 405, 442-3.

³⁸ el-Abese 80/40-42.

Kâdî Abdülcebbâr ise “Rablerinin sevabını, mükâfatını beklemektedir” şeklinde yorumlamaktadır.

3. İhsân Sahiplerine Ziyâde Mükâfat Rü’yetullah

Mâtürîdî’ye göre ihsan sahiplerine daha güzel mükâfat verilmesi “bir de ziyâde”;³⁹ mutluluk ve mükafatların en üst konumu rü’yetullah’tır. İhsan; Allah’ı “görür gibi kulluk”⁴⁰ olduğundan ziyâde görür gibi kulluğun devamı gibidir. Görmedikleri halde Rablerinden saygı duyup korkanlara *mağfîret*/bağışlanma ve büyük mükafat olması;⁴¹ rü’yetullah olabileceği gibi cennet nimetleri de olabilir. Allah’ın kötülükleri misliyle cezalandıracağı, iyilikleri ise en az on katından yedi yüz katına kadar artıracacağı⁴² hakikati büyük mükâfat olarak düşünülebilir. Mâtürîdî ziyâdeyi Hz. Ali (ö. 40/661)’nin “*ziyade tek bir inciden yapılan ve dört kapısı bulunan oda*” ifadesini delil olarak cennet olabileceğini gibi hiçbir gözün görmediği, zihnin hayâl bile edemediği, akılların ermediği, idrâk edemediği cennet nimetleri de olabilir.⁴³ Ziyâde’den ‘rü’yetullah’ olabilme ihtimâlinin daha yüksek olduğunu söyleyen Mâtürîdî, rü’yet mânası vermek ilk akla gelen bir durum olmasaydı, âyeti isabetli sayılacak bir alternatifte yormak mümkün olmaz rivâyet edilen rü’yet haberi reddedilirdi, der.⁴⁴ Ziyâde, yapılan amellerin sevabı, cennet, “bir fazlası” Allah’ın mü’minlere kendini göstermesidir.⁴⁵

Kâdî’ye göre ise âyette geçen “ziyâde” kelimesinin da birçok anlamı vardır. Buradaki ziyâde ve mezîd, “*İman edip doğru ve yararlı işler yapanlara mükâfatlarını eksiksiz olarak ödeyecek ve lütfundan onlara daha da ziyadesini verecektir*”;⁴⁶ “*Allah katından ziyâde/mezîd*”⁴⁷ âyetindeki gibi sevap cinsinden

³⁹ Yûnus 10/26.

⁴⁰ Buhârî, “İman” 1.

⁴¹ el-Mülk 67/12.

⁴² el-Bakara 2/261; el-En’âm 6/160.

⁴³ Müslim, “Cennet” 2.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 7/45-6.

⁴⁵ Ebu’l-Muîn en-Nesefî, *Tebsiratü’l-edille fi usulî’l-d-din*, haz. Hüseyin Atay-Ş. Ali Düzgün, (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 1/523.

⁴⁶ en-Nisâ 4/173.

⁴⁷ Kâf 50/35.

mükâfat olmalıdır. Ziyâdenin “onlara sevabın ziyâdesi cennette verilecektir” şeklinde te’vili Allah’ın tenzîhi açısından daha uygundur.⁴⁸

Mâtürîdî’ye göre ise Allah mü’minlere işledikleri amellerden çok daha güzeliyle (*ahsen, mezîd*) mükâfat vereceğine söz verdiği için,⁴⁹ daha güzeli mükâfat rü’yetullah’ın varlığına hükmetmek en isabetlidir. Sevabın karşılığı cennet nimetleri, ziyâdesi ve daha güzeli de rü’yetullah olmalıdır. Bu da duyular ötesi kulluk edilen tanrının duyulur olmasından ibaret, tıpkı arzu edilen âhiret mükâfatının gerçekleşmiş, somutlaşmış duruma gelmesi gibidir. Âhirette kâfir-mü’min herkes duyularla gerçek mânada herşeyi bileceklerinden eşit, mü’min kişiye “yapmış olduklarının daha güzeliyle verilmesi”;⁵⁰ ‘üstelik katımızda fazlası var’⁵¹ rü’yetullah müjdesi fazlalık, nimet ve lütuf olur.⁵² Âhirette mü’minlere verilecek “ziyâde” Mâtürîdî’ye göre cennette Allah’ın akla hayâle gelmeyen sayısız nimet ve lütufları olabileceği gibi tüm nimet, fazilet ve lütufların doruğu olan rü’yetullah, Kâdî Abdülcebbar’a göre ise mü’minlere mükâfat ve cennet olmaktadır.

4. Hz. Mûsâ’nın Rü’yetullah İsteği

Hz. Mûsâ Allah’ı çıplak gözle dünyada görmek ister ve: “*Rabbim! Bana görün ki seni göreyim!*” der. Allah buna karşılık “*Beni asla göremezsin! Bunu anlamak istersen şu dağa bak; eğer (ben tecelli ettiğimde) o dağ yerinde kalırsa o zaman sen de beni görürsün*” dedi. Allah tecelli edip (sınırsız kudretini ve/veya nurunu) dağa yansıtınca dağ paramparça oldu. O anda Mûsâ bayılıp yere yığıldı; derken, ayıldı ve şöyle yakardı: “*Rabbim! Sen yüceler yücesisin. Tövbe eder, affını dilerim. İman edenlerin ilkiyim!*”⁵³ Mâtürîdî’ye göre bir peygamberin Allah’ı görmek istemesi, Allah kendisinin dağa tecelli ettiğini haber vermesi Allah’ın dağda kendisinin görülmesini yaratması görülmenin mümkün olduğunu gösterir. Elçiler takvâ ehli kişiler olduğundan Hz. Mûsâ mümkün olmayan bir şeyi istemez. İmkânsız istemek abestir. Mâtürîdî, eğer rü’yet mümkün olmasaydı Hz. Mûsâ’nın bu talebi rabbini bilmeyişinin bir ifadesi olacaktı. Allah’ı bilmeyen O’nun

⁴⁸ Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 4/222-3; *Tenzihu’l-Kur’ân*, 177, 399.

⁴⁹ et-Tövbe 9/121; Yûnus 10/26; Kâf 50/35.

⁵⁰ en-Nahl 16/97.

⁵¹ Kâf 50/35.

⁵² Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, 125; *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 6/48-9, 14/117.

⁵³ el-A’râf 7/143.

elçiliğine lâıyk ve vahyi için güvenilir bir kişi olması mümkün değildir, der.⁵⁴

Kâdı'ye göre Allah'ın âyetlerini yalanlayanların cennete girmeleri devenin iğne deliğinden geçmesi gibi nasıl imkânsız ise,⁵⁵ Hz. Mûsâ'nın da Allah'ı görmesi dağın yerinde durması gibi muhaldir.⁵⁶ Mâtürîdî'ye göre Hz. Mûsâ'nın görme talebini diğer bazı nebilerde olduğu gibi Allah reddetmemiş onu ümitsizliğe sevketmemiştir. Allah Hz. Nuh'un talebini geri çevirmiş,⁵⁷ Hz. Âdem'i de itap etmişti.⁵⁸ Şâyet Allah'ın görülmesi câiz olmasaydı Hz. Mûsâ'nın bu talebi küfre varırdı. Böyle bir şey olmamış, üstelik de "şâyet dağ yerinde kalırsa o zaman sen de beni görürsün"⁵⁹ denilerek rü'yetullahı işaret edilmiştir. Mâtürîdî'ye göre Hz. Mûsâ'nın rü'yet talebi onun bu sayede kadir ve kıymetinin yükselmesi, Allah katındaki yüce mevkiinin öğrenme talebi olmalıdır. Bu isteğini belki de Allah rü'yetin imkân dahilinde olduğunu insanlara bildirmek için bunu talep etmesini Mûsâ'ya Allah emretmiş de olabilir.⁶⁰

Bir yoruma göre de Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görme isteğinin sebebi; kendilerini beyinsiz ve sapkın niteleyip teberrî ettiği kimseleri susturmak bu dünyada Allah'ın görülmeyeceğini ispat olmalıdır.⁶¹ Mâtürîdî, Hz. Mûsâ'nın rü'yet isteğinin 'kavmi için olduğu' tezini kabul etmez, onun bu isteği kavmi için olsaydı 'bana görün sana bakayım' değil 'onlara görün sana baksınlar' demesi gerekirdi der.⁶² Kavmi 'onların ilahı gibi görünür puttan ilah yap' isteklerine 'siz câhil bir topluluksunuz'⁶³ diyerek reddeden Hz. Mûsâ eğer

⁵⁴ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 120, 125.

⁵⁵ el-A'raf 7/40.

⁵⁶ Abdülcebbar, *el-Muğni*, 4/161, 162, 169; *Şerh*, 1/426.

⁵⁷ Hud 11/45-47.

⁵⁸ el-A'râf 7/22-23.

⁵⁹ el-A'râf 7/143.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 121, 131; *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/48.

⁶¹ Ebu'l-Kasım ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakaiki Ğavâmidü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil fi Vucûhi't-Te'vil*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 2/967; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 14/245.

⁶² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/48.

⁶³ el-A'râf 7/138.

rü'yetullah imkânsız ve tevhide aykırı olsaydı Hz. Mûsâ bunu hemen reddederdi.⁶⁴

'Mü'minlerin ilkiyim'⁶⁵ ifadesi ile Hz. Mûsâ burada yaşamış olduğum tecrübe sebebiyle ben Allah'ın dünyada görülmeyeceği konusunda mü'minlerin ilkiyim, imânım arttı anlamında olmalıdır. "Rabbim! Senin gözle görülemeyecek, bilgi ile kuşatılamayacak yüceler yücesi bir varlık olduğunu düşünemediğim ve haddimi zorlayıp Seni görme hevesine kapıldığım için beni affet" demesi gibidir. Mâtürîdî, rü'yeti talep etmek küçük günah (zelle) olsaydı bir peygamber hakkında tercihe şâyân bunun bildirilmemesi değil, delilleriyle vâkıf kılınmasıydı. Rü'yet imkansızlığının bildirilmesi baygınlık halindeyse baygınlığın vuku bulmadığı halde olması daha münasipti, der. Dağın parçalanması ânında tövbesi olsaydı rü'yetten dolayı diyebilirdik. Ama Hz. Mûsâ sukûnete kavuştuğu, korkusunun emniyete dönüştüğü ve baygınlıktan ayıldığı zaman tövbe etmesinin rü'yet için olmadığını gösterir. Hz. Mûsâ asasının yılan gibi hareket ettiğini görüp de kaçtığında tövbe etseydi, bu tövbe daha uygun olurdu. Mâtürîdî, kendi telakkisine göre duyulur âlemde görebilirim düşüncesine 'beni göremezsin' ilahî buyruğu sonucunda Mûsâ kendi fikrinden vazgeçmiş, tövbe etmiş, gözleme dayanan bir kesinlikle imân etmiş de olabilir, der. Allah'ın bu dünyada kendini insanlara göstermemesi O'nun kudretine bir hâle gelmemesi, yaratıcının sınanması gibi olabileceği endişesiyle Mûsâ'nın tövbesi her kulun her an yapması gereken imânın tevhid temelinde artması istenen bir eylem olmalıdır. Her bir olay Allah'ın kudretine, ilmine ve hikmetine dâir imânı yeniler, bu durum "asıl mü'minler Allah'ın anılması halinde yürekleri titreyen, âyetlerin okunması imanlarının artmasına vesile olur"⁶⁶ denilmesi gibi imânı tazelenenlerin ilki olmuş da olabilir. Mâtürîdî'ye göre imânın oluşumunda akıl, özgür irâde, hafıza, insanî duyu, duygular ve tutkular gibi unsurların devamlılık süreci olduğundan imân ve tevhid her an yenilenmelidir. Hayatın devam eden seyrinde imana üç isim verilir. 1-Artma, pekiştirme,⁶⁷ 2-Devamlılık, sebat, sağlamlık,⁶⁸ 3-Yenilenme.⁶⁹ İmânın

⁶⁴ Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, 3/195.

⁶⁵ el-A'râf 7/143.

⁶⁶ el-Enfâl 8/2.

⁶⁷ et-Tövbe 9/124.

⁶⁸ İbrahim 14/27.

her vakit yenilenme özelliği ile mü'min bazı olayların akışı sırasında tekraren imân eder, bu onların imânlarını artırır, denilir. İmânın artması;⁷⁰ tasdiklerin artması, bazı olayların akışı sırasında bireyin tevhid ve imânını küfürden uzak büyük bir azim sabırla tekraren devam ettirmesidir.⁷¹

Hz. Mûsâ'nın bu olaydan sonra Allah'ın kudretine, ilmine, hikmetine imânı artmış, mü'minlerin ilkiyim, demiştir. Mâtürîdî'ye göre Hz. Mûsâ'nın tövbesi rü'yetin dünyada ve âhirette kesin bir şekilde nefyine âit bir tövbe değildir. Allah'ın kudreti ve hikmetine dâir günah olmadan yapılan kulluk türü ibadet türünden olmalıdır. Mâtürîdî Hz. Mûsâ'nın '*Rabbim bana görün sana bakayım*' isteğinin ihtimallerini sıralar. *Birincisi*; bunu istemesi emredilmiş olabilir. Allah'ın görülebileceği bilinsin ve buna imân edilsin. *İkincisi*; Mûsâ'nın Allah'ın kendisine benzeri dünyada bulunmayıp sadece âhirette mevcut lütuflarda bulunduğunu gördüğü için bunu da vereceğini zannetmesidir. Bu tür hadiseler âhiret hayatına özeldir. Nehirlerin fışkırması, onlara boyları ve uzunlukları ölçüsünde büyüyen ve artan elbiseler vermesi, hiçbir külfet ve gayret olmaksızın onlara kudret helvası ve bildircin verilmesi gibi lütuflar gibi bunların cennetin mitelikleridir. Mûsâ bunları gördüğünden dolayı Allah'ı görmenin de aynı şekilde dünyada gerçekleşeceğini zannetmiştir. Tıpkı dünyada hiç kimse için gerçekleşmeyen şeylerin onun için meydana gelmesi gibi. Yahut bu durum, Musa'nın Rabbinin kelamını işittiğini, Allah'ın onun kulaklarına sözlerini mekan, uzaklık, yakınlık, aşağı, yukarı, üst ve alt gibi şartlar olmaksızın yerleştirdiğini görmesinden dolayıdır. Bunun üzerine Mûsâ, O'nu görmeyi rabbinden istemenin mümkün olduğunu zannetmiştir. Dünyaya âit fani gözle istekle rü'yetullah mümkün değil, ancak bâki ve kalıcı bir gözle rü'yetullah Allah'ın lütfu ve ihsanı sayesinde ancak olabilirliğine imân etmiştir. Allah'ın onunla konuştuğu gibi lütfuyla dilediği vasıta aracılığıyla ve dilediği şekilde ona kendisini göstermesini istemiş olabilir.⁷²

---

⁶⁹ en-Nisa 4/136.

⁷⁰ el-Enfâl 8/2; et-Tövbe 9/124-125.

⁷¹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 132; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/377, 7/169, 6/477-8, 15/37, 45, 16/229, 17/101-2, 318.

⁷² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/59.

Rabbin dağa tecellisi Allah'ın zuhûru, yaratılmışlar gibi aynı anlamda değildir, denilir. Âlimlerin çoğuna göre Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görme isteği normal, isteği sonrası dağa baktığında bayılması, ayıldığında ve kalbi korkudan emin olduğunda tövbesi Allah'ın dünyada görülmeceğine delil kabul edilir. Âhirette ise kafadaki gözlerle Allah görülebilir, çünkü bu âyette dünyadaki görülme dağın görülmesi şartına bağlanmış iken âhiretteki görme ise herhangi bir şekilde nefyedilmemiştir, denilir.⁷³ Kâdî ise Allah'ın âyetlerini yalanlayanların cennete girmeleri devenin iğne deliğinden geçmesi gibi imkânsız, Hz. Mûsâ'nın da Allah'ı görmesi dağın yerinde durması gibi muhaldir,⁷⁴ der.

Sonuç olarak Hz. Mûsâ'nın rü'yetullah isteği ve görememesi, Mâtürîdî'ye göre rü'yetullah'ın dünyada mümkün olmayıp âhirette büyük bir lütuf olarak gerçekleşeceğine, Kâdî Abdülcebâr'a göre ise dünyada ve âhirette rü'yetullah'ın nefyine delâlet etmektedir.

5. Gözlerin Allah'ı İdrâki

Kur'ân'da "gözlerin Allah'ı idrâk edemediği ama Allah'ın gözleri idrâk edeceği"⁷⁵ bildirilir. Rü'yet ile idrâk farklı olduğundan Allah rü'yeti değil idrâkin olmayacağını açıklar. Sınırları, mahiyeti bilinirse rü'yet, mahiyeti bilinmezse idrâktir. İdrâk; bir şeyi tam anlamıyla ihata etmek, bir nesnenin sûretinin akılda hâsıl olması, bir şeyin hakikatına âit imaj ve fikirlerin zihinde şekillenmesidir.⁷⁶ Mâtürîdî'ye göre şâyet Allah görülemez olsaydı gözle idrâkin nefyedilmesinin bir hikmeti kalmazdı. O'nun dışındakiler zaten rü'yetsiz algılanamaz. Allah'tan başka yaratılmışların ancak rü'yetle algılanabilmesi gerçeği karşısında O'nun dünya gözüyle algılanmasının nefyedilmesi durumunun başka bir mânası yoktur. Allah rü'yeti değil idrâki nefy etmek sûretiyle zâtını över. Rü'yet idrâk değil, 'onların bilgisi O'nu kuşatmaz'⁷⁷ denildiği gibi idrâk sınırlı/ihatalı hacimli bir şeyi kuşatmaktır. Sınırlı insan sınırsız Allah'ı kuşatamaz, idrâk edemez. Sınırlı oluş bir sona eriştir ve daha üstün olmaktan âciz kalıştır. Mâtürîdî, Allah sınır ve hacimle

⁷³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 120 vd; Ebû Bekir el-Bâkillânî, *Kitabu Temhîdî'l-Evâil ve Telhîsu'l-Delâil*, tahk. İmaduddin A. Haydar, (Beyrut: Müessesetü'l-Kutübü's-Sekaafiyye, 1993), 257.

⁷⁴ Abdülcebâr, *el-Muğnî*, 4/161, 162, 169, 171; *Şerh*, 1/426.

⁷⁵ el-En'âm 6/103.

⁷⁶ İsfahanî, *Müfredât*, 380; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 10/420.

⁷⁷ Tâhâ 20/110.

nitelendirilmekten münezzehtir, der. Her şeyin yolunca algılanabileceği tat, renk, koku ve nesnelere özgü ayrıcalıklar gibi bir statüsü vardır. Dolayısıyla Allah “gözler O’nu idrâk edemez” ifadesiyle bunların hiç birisiyle sıfatlanamayan bir varlık olduğunu kullarına haber vermiş, kendi zâtını övmüş olmaktadır.⁷⁸

Kâdî ise, idrâk lafzının birçok anlama gelebileceğini ama idrâk ile göz yanyana kullanılırsa “rü’yet” anlamı olduğunu söyler. A’razları yani cisimlerin renk, tat gibi geçici niteliklerini “baki olan” ve “baki olmayan” olarak ikiye ayırır, Allah’ın “baki olmayan” araz türünden olmasının câiz olmayacağını söyler. Diğer bir ayırımla da Kâdî arazları “müdreğ olan” ve “müdreğ olmayan” olarak ayırır. Allah’ın müdreğât ve idrâk olunan kabilinden olması da câiz değildir. Kâdî, prensip olarak Allah’ın bir olup benzeri bulunmadığı esastan hareket ederek, O’nun gözle görülemeyeceğini savunur. Göz, ancak bir yerde ve yönde bulunan sonlu ve sınırlı maddî varlıkları görebilir. Allah’ın gözle görüleceğini iddia eden O’nu cisimler gibi görülebilen bir varlık olarak vasıflandırmış olur. Allah ise zâtından ötürü görülemediği için ne altıncı duyu ne de diğer duylarla görülebilir. Oysa O, maddî özellikler taşımaktan münezzehtir. Tevhid ilkesi, O’nu her çeşit benzerlik ve noksanlıktan uzak tutmayı hedefler. Kulakların O’nu işitmemesi, gözlerin görmemesi ve hayalin düşünmemesi bu ilkenin rükünleri arasında yer alır. Kâdî’ye göre Allah’ın görülmesi muhaldir.⁷⁹

Allah’ın dünyada idrâk edilememesi ama âhirette rü’yet olabileceği haberlerin ilim anlamında yorumlanabileceğini söyleyen Kâdî, rü’yet mü’minlerin âhirette nazar ve tefekkür külfetine katlanmaksızın Allah’ı zorunlu olarak bilecekleri anlamına gelir. Zira ilim mânâsındaki rü’yet, lügatte gözle idrâk mânâsındadır, der. Allah, zâtının gözle idrâkını yani görülmesini nefyederek burada Allah’ın zâtına yönelik bir övgü yani temeddüh de söz konusudur. Bu medhin Allah’ın dünyada ve âhirette görülmemesi olduğunu belirten Kâdî, Allah’ın cisim olmadığından görülemez, demektedir.⁸⁰

⁷⁸ Mâtürîdî, *Kitabu’t-Tevhid*, 120, 128; *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 6/52-3.

⁷⁹ Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 4/102-3.

⁸⁰ Kâdî, *el-Muğnî*, 4/151-2; *el-Muhît bi’t-teklîf*. neşr. Ömer S.Azmî -J.J.Houben, (Beirut: yy. 1965), 41-2, 54; *Şerh*, 1/374-6, 392.

Rü'yetullah ulûhiyyetin tenzihi açısından mümkün ve gereklidir tezini savunan Mâtürîdî'ye göre ise rü'yet idrâk değil, 'onların bilgisi O'nu kuşatmaz'⁸¹ denildiği gibi idrâk sınırlı/ihatalı bir şeyi kuşatmaktır. Sınırlı insan sınırsız Allah'ı kuşatamaz, idrâk edemez. Rü'yet idrâk değil. İdrâk, bir şeyin sınırlarını bilmedir, Allah bu âyette rü'yeti reddi değil idrâk ile zâtını över. Sınırları, mahiyeti bilinirse rü'yet, mahiyeti bilinmezse idrâktir. Sınırlı insan sınırsız Allah'ı kuşatamaz, idrâk edemez. Her varlığın sınırı var, aşkın Allah'ın ise yoktur, denilir. Dolayısıyla Mâtürîdî'ye göre rü'yetullah tenzihi açıdan gereklidir, haktır ve O'nun idrâksiz ve keyfiyestiz görünmesidir. Şöyle denilmelidir: "Allah ezelde vardı, fakat ne sınırlanan ve ne de sınırlayan mevcuttu; O değişikliğe maruz kalmadan aynı durumda ebedîdir". Bir diğer yönüyle de âyetin nüzûl sebebi, sıyak ve sibakın delâletiyle bu ifadeyle yalancı kâfir müşriklerin gözlerinin O'nu idrâk edememesidir. Rü'yetullah'ı dünyada olmayacağını ama âhirette mümkün görenlere göre bu idrâk âyeti dünyada gözlerin Allah'ı göremeyeceğini âhirette ise göreceğine delâlet eder. Sınırlı göz; zaman ve mekân içerisinde olup görülebilen nesnelere görebilir. Allah ise yaratılmışlar cinsinden bir şey olmadığından O zaman ve mekânla birlikte her şeyi yaratır. "Allah zâtı itibarıyla yaratılmışlara benzemez"⁸² denilir.⁸³

Sonuç olarak Mâtürîdî, idrâk ve rü'yet aynı olmadığı sınırlı gözlerin sınırsız varlığı ihata edemeyeceği ama rü'yetin âhirette mümkün olduğunu belirtirken Kâdî ise idrâk ile rü'yetin aynı olduğunu, bu âyet gözlerin dünyada-âhirette rü'yetullah'ı nefyetmektedir, demektedir.

6. Hesap Gününde Rü'yetullah

Kur'ân, kâfirlerin hesap günü rableriyle aralarında perde çekileceğini anlatır.⁸⁴ Bu âyetin mefhumu muhalifinden hareketle mü'minlerle Allah arasında herhangi bir perde bulunmayacak, mü'minler hesap gününde Allah'ı görecekler denilir. Mâtürîdî'ye göre kâfir ve müşrikler kıyamette dünyada iken göremeyip alay ettikleri Allah, melekler, âhîret gibi gaybî unsurları *ayne'l-yakîn* bizzât gözleriyle görecekler,

---

⁸¹ Tâhâ 20/110.

⁸² eş-Şûra 42/11.

⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/52.

⁸⁴ el-Mutaffifin 83/15.

yaşadıkları an ise *hakka'l-yakîn* ile herşeyi kesinkez bileceklerdir. Maşherde kişi: *Ey rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Halbuki daha önce yani dünyada ben gören biriydim diye sorunca* Allah şöyle buyurur: “İşte böyle! Sana âyetlerimiz geldiğinde onları unutmuştun, bu gün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!”⁸⁵ Kâfirin görme yetilerin maşherde kaybolması Allah’ı, rahmetini, nimetlerini görememesidir.⁸⁶

Perde ile ilahi rahmete engel örtü olması mümkün olduğunu söyleyen Kâdî, burada kastedilen Allah’ın engin rahmet ve lütfunun inkârcılara perdelenmiş, engellenmiş gibi ulaşmamasıdır. Zifiri karanlıklarda kalacak olanlar cennet nimetlerini ve güzellikleri göremeyecekler, zulmet ve ateşte kalacaklarının anlatımıdır. Bu da dünya imân ve tevhide yanaşmadıklarından ötürü olmalıdır.⁸⁷ Mâtürîdî’ye göre âhirette Allah’ın huzurunda karşılaşma, kavuşma, yüzyüze görüşme (likâ) ve hesap verme (mîzân) durumlarında rü’yet düşünülebilir. Biriyle karşılaşan, kavuşan onu farkederek görür. Kavuşmaktan murat rü’yetin yani görmenin, görüşmenin kendisidir. Allah’a likâ ile kasıt, ruhun Allah’a dönmesi içinde amellerin dökümü bulunan kitap ile dünyadaki amelleriyle veya amel defteriyle karşılaşma, mükâfata, sevgi ve rızasına kavuşma da olabilir.⁸⁸ Allah’a likâ hakkında Kâdî, “rü’yet” mânâsında olmadığını söyler. Rab ile likâdan maksat, Allah’ın vereceği sevap, mükafâttır.⁸⁹

Şefaât unsurunda ilâhî görüşme rü’yet sözkonusudur. Hesaplaşmada şefaatin yüz yüze görüşme ve karşılaşma gerçeğidir. İnsanların özellikle peygamberler aracılığı ile Allah’ın huzurunda O’ndan bağışlanma isteği ve aracılığı demek olan şefaât, birinin tıkanıdığı yerde yardımına koşmaktır.⁹⁰ Allah’ın râzı olduğu kimseye, şefaât edilmesine Allah izin verdiği zaman, şefaât edilmesine söz ve izin verdiği kimse,⁹¹ Allah izin verdikten sonra şefaât eder. Bununla Allah’ın râzı olduğu kullar ile

---

⁸⁵ Tâhâ 20/124-126.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 17/111.

⁸⁷ Kâdî Abdülcebâr, *Müteşâbihü'l-Kur’ân*, tahk. Adnan Zerzur, (Kahire: y.y. 1969), 754; *Tenzihu'l-Kur’ân*, 258.

⁸⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 1/117; 9/114.

⁸⁹ Abdülcebâr, *Şerh*, 1/428.

⁹⁰ Isfahânî, *Müfredât*, 555-6.

⁹¹ Meryem 19/87; Tâhâ 20/109; Enbiyâ 21/21; es-Sebe 34/23.

rü'yetullah düşünülebilir. Âhirette Allah'ın huzurunda şefaath olgusunu kabul eden Kâdî'ye göre şefaath, tövbe etmiş günahsız mü'minler içindir. Hz. Peygamber'in günahkârlara şefaath ise kabihdir. Allah ile kıyamette hesaplaşma iki ortak, iki iş yapan gibi cisim düşünülmemelidir. Rü'yet olmayacağını belirtmek için Kâdî, Rabbin hesabının süratli ve hızlı olduğunu hakkında âyetleri delil alır,⁹² hesap süratle gerçekleşir, kulun kalbine Allah bunu bilgi olarak atar, der. Kâdî, şefaath olgusunun ilâhi huzurda olması hakikatını kabul ederek Allah'ın *seriu'l-hisâb* oluşu, cisim olmadığı ve rü'yetin gerçekleşmediğini delillendirmektedir.⁹³

Kur'ân'da geçen '*konusmama*' ve '*bakmama*' ifadesi mecâzî anlaşılabilir.⁹⁴ Allah'ın mahşerde "*Yıkılın karşımdan! Ve artık bana bir şey söylemeyin!*"⁹⁵ demesi gibi sözde mazaretleri kabul etmemesi adâletiyle muâmele etmesidir. Allah'ın bu tür kul haklarıyla ilgili filleri işleyenlere dünyada yardım etmeyeceği, âhirette de cennete koymayacağını idrâk seviyesinde anlatımı olmalıdır. "*Konusmama ve bakmama*" ile kulların yaptığı şirk, nifak, zulüm ve küfür nitelikli eylemlerin dünya ve âhiretteki zararlarına ikaz ve hidayet amaçlı uyarılmasıdır.⁹⁶ Allah, melekler, mahşer, mizân, cennet, cehennem ve diğer bilinmeyenlerin varlığı dünyada görünmez iken âhirette ise onların var olduğunu herkes yakinen görecektir ve bilecektir.⁹⁷ Gayb perdesi kaldırılınca ayne'l-yakin herşeyin arka planını insan yapıp ettiklerini en ince ayrıntısına kadar görecektir.⁹⁸ Kâdî ise bu varlıkların özle görülme değil kesin deliller ve imânın karşılığı marifet bilgisi olarak yorumlar.⁹⁹ Mâtürîdî, mahşer günü hesaplaşma ve karşılaşmada rü'yetullah'ın mümkün olabileceği tezini savunur. Tüm imkânların dünyada verilmesine rağmen şirk koşan kâfirlerin sözde mazaretlerini Allah'ın reddetmesi, rahmet nazarıyla bakmaması, rahmetle muâmele etmemesidir. Allah'ın cisim varlık olmadığı, hem dünya hem de âhirette O'nun rü'yetini nefyeden Kâdî'ye göre son nefesine kadar tövbe

⁹² el-Bakara 2/203; Âl-i imrân 3/19; el-A'râf 7/167; en-Nûr 24/39.

⁹³ Abdülcebbar, *Şerh*, 2/607, 671.

⁹⁴ Âl-i imrân 3/77.

⁹⁵ el-Mü'minûn 23/108.

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/345.

⁹⁷ Kâf 50/22.

⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/106.

⁹⁹ Abdülcebbar, *Tenzihu'l-Kur'ân*, 398.

etmemiş şirk günahlarına dalan kâfirler hesap günü rableriyle araları perdelenmiş olur, Allah'ın merhameti ve bağışlanması onlar için sözkonusu olmadığından cehenneme atılırlar.

7. Sidretü'l-Müntehâ'da Rü'yetullah

Hiz. Peygamber, en son sınır ve yaratılmışlar âleminin sona erdiği nokta Sidretü'l-Müntehâda “iki yay ucu aralığı kadar/kabe kavseyin” yaklaştığı bildirilir.¹⁰⁰ Bu yaklaşmanın kimlerin arasında meydana geldiği Hiz. Peygamber'in kimi gördüğü Allah'ı mı Cebrâil'i mi hususu tartışılır. Mâtürîdî, Hiz. Peygamber'in rabbine yaklaştığı düşüncesini Allah'a mekân isnadı yaratılmışlara benzetmek şeklindeki düşüncenin çok çirkin bir şey olduğu, Allah bunlardan münezzeh ve yücedir, der. Hiz. Peygamber'in Cebrâil'e yaklaştığını, Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaşmasını diğer peygamberlerden farklı yüce bir seviyeye ulaşması olarak te'vil eder.¹⁰¹ Kâdî'ye göre Hiz. Peygamber Sidretü'l-Müntehâ'da Allah'ı görmemiştir. Kur'ân'da vahiy yoluyla, perde arkasından veya elçi melek aracılığı ile konuşma dışında hiçbir insan Allah ile konuşmadığı bildirilir.¹⁰² Hiz. Peygamber Rabbini kalbiyle gördüğünü söyler.¹⁰³ Bazı âlimler “Mi'râc'ta Hiz. Peygamber Rabbini gözü ile değil, kalbi ile (kalpteki gözle) görmüştü”¹⁰⁴ derler. Hiz. Âişe Hiz. Peygamber, Allah'ı değil Cebrâil'i görmüştür.¹⁰⁵ “Muhammed'in Allah'ı gördüğünü söyleyen yalancıdır”¹⁰⁶ diyerek Hiz. Peygamber dâhil kimsenin dünyada Allah'ı görmediğini ve gözlerin O'nu idrâk etmediğini bildiren âyetin¹⁰⁷ bunu açıkladığını belirtir.¹⁰⁸ Zemahşerî ve Râzî gibi bir çok âlime göre de Sidretü'l-Müntehâ'da Hiz. Muhammed'in gördüğü ve yaklaştığı Allah değil vahiy meleği Cebrâil'dir.¹⁰⁹

8. Rü'yetullah Hadisi

¹⁰⁰ en-Necm 53/7-14.

¹⁰¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/196.

¹⁰² eş-Şûrâ 42/51.

¹⁰³ Müslim, “İmân”, 284.

¹⁰⁴ Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, 249.

¹⁰⁵ Buhârî, “Tevhid” 4; Müslim, “İmân” 287.

¹⁰⁶ Buhârî, “Tevhîd” 4.

¹⁰⁷ el-En'am 6/103.

¹⁰⁸ Abdülcebbâr, *Müteşâbihü'l-Kur'ân*, 161, 565, 703.

¹⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/440-1; Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, 28/289.

Mâtürîdî, “*Dolunay gecesinde Kameri gördüğünüz gibi kıyamet gününde Rabbinizi görürsünüz*”¹¹⁰ hadisini rü’yetullah için delil alır. Sahabelerin Hz. Peygamber’e “Allah’ı gördün mü?” diye sormaları onun da “*nurdur, nasıl göreyim?*” veya “*Sadece bir nur gördüm*”¹¹¹ cevabı, soru sormada Hz. Peygamber’in sahabeleri yadırgamamasını rü’yetin cevazlığına da delil gösterir. Allah “*açıklandığı takdirde hoşça gidilmeyen şeylerin sorulmasını*”¹¹² yasaklar. Hz. Peygamber rü’yet sorusuna kızmamış, ma’kul bir tavır takınmış “Rabbini gördün mü?” sorusuna “*kalbimle gördüm*”¹¹³ demiş. Mâtürîdî’ye göre bu, rü’yetin sakıncalı bir şey olmadığını kanıtlar.¹¹⁴ Kâdî, rabbini dolunay gibi net görülmesi¹¹⁵ rivâyetine üç yönden itiraz eder. *Birincisi*, bu haberin cebir ve teşbihi içermesidir. Kamer ancak yuvarlak, yüksek ve aydınlatıcı olarak görülür. Allah’ın bu şekilde görülmesinin câiz olmadığı kesindir. Bunu Hz. Peygamber söylemişse bunu bir topluluğun sözünü nakledeken hikâye etmek suretiyle söylemiş olmalıdır. *İkincisi*, bu haber sikâ olmayan râvilerle gelmiştir. Bu haber asla kabul edilemez. *Üçüncüsü*, bu haber doğru ve sağlam olsa bile haber-i vahid kapsamında olduğundan ilim ifade etmez. Kâdî, aklî delâlete uygun şekilde rü’yete “ilim” anlamı verir ve şöyle yorumlar: Bundan murad “*dolunay gecesinde ayı bildiğiniz gibi kıyamet gününde Rabbinizi bileceksiniz*” demektir.¹¹⁶ Mâtürîdî’ye göre ise bu rivâyet rü’yetullah konusunda âyetleri açıklayan bir delildir.

9. Rü’yetullah’ın Keyfiyeti

9.1. Mukabele Delili

Kâdî, aklî delillerle rü’yetullahı reddeder. çalışılır. Bunlardan biri “*mukâbele delili*”dir. Önergeleri şu şekildedir: 1-Yaratılmışlar görme organları ile görürler. 2-Görme organı ile gören, nesneyi ya karşısında yada karşısında bulunma halinde görebilir. 3-Allah’ın bir şeye mukabil kapsamında olması câiz değildir. Çünkü nesne, duyu organı ile görenin önünde veya karşısındakine sızmış veya karşısında bulunma hükmünde

---

¹¹⁰ Buhârî, “Tevhid” 42.

¹¹¹ Müslim, “İmân” 291-2.

¹¹² el-Mâide 5/101.

¹¹³ Müslim, “İman” 285.

¹¹⁴ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, 124.

¹¹⁵ Buhârî, “Mevakit” 16, 26.

¹¹⁶ Abdülcebâr, *Şerh*, 1/434-6.

olduğunda görülür. İnsan, görmeye konu olan şey karşıda olana sızmış veya onun mukabili hükmünde olmadığında göremez. Mukabili veya onun hükmünde olmanın rü'yetine şart olması gerekir, şartın tesiri bu yolla bilinir. Mukabele sadece cisim ve arazlar için geçerlidir. Allah ise cisim ve araz değildir. Kâdî'ya göre rü'yetullah asla câiz değildir.¹¹⁷

Allah mukabil değil diyerek rü'yetullahın nefyini Mâtürîdî hatalı bulur. Çünkü insan kendi yapısının görülmesini ölçü alır. Kendi yapısının dışında başka cevherler de olduğunu unutmamalıdır. Mâtürîdî buna örnek olarak melekler, cinler ve başka ruhâni varlıkları örnek verir. Öyle ki bunlar insanın kendi yapısı itibarıyla gözlerinin idrâk etmesi şöyle dursun, güç yetiremeyeceği yönlerden görebilirler. Yazıcı melek insanın bütün fiillerini ve sözlerini görüp işitir. İnsan kendi yaratılış bakış açısıyla bunu mukabil mi değil mi diye değerlendirdiğinde bunun inkârı gerekirdi. Yine aynı şekilde derilerin ve organların konuşması, şahitliği de böyledir. Allah “onlar derilerine, niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Derileri ‘bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine O’na döndürülüyorsunuz”¹¹⁸ ifadeleri gibidir. Bu bakış açısı ile bunların da inkârı gerekir. Mâtürîdî, bu tür şeylerin duyulur âlemde denenecek veya uygulanacak olsa muazzam bir hâdise telakki edilirdi, der.¹¹⁹ Gölge görülebilen bir şey fakat onun idrâk edilmesi ancak güneş ışığı sayesinde mümkündür. Nesnenin görülmesi sınırlılığına bağlı olmamakla birlikte idrâki ona bağlıdır. Küçüklük ve uzaklık engel teşkil etse de aslında her varlık olan cisim görülür ve bu engeller başkasının gözünün önünden kalkabilir, bu durumda gözler o cismi görür.¹²⁰

Kâdî, “insan kendi karşısındakine hulûl etmiş olan şeyi görebilir. Çünkü karşısındakine hulûl edenin değişik olması mümkündür. O halde Allah’ın da âhirette görülmesi mümkündür” tezini kabul etmez ve şöyle der: Âdetlere göre olan şeylerde değişiklik mümkündür. Örneğin soğuk, sıcak, kar ve yağmur gibi şeyler âdet durumunda oldukları için bölgelere ve hava şartlarına göre değişir. Fakat âdet, insanın görmesi şartlarında değişikliğe

¹¹⁷ Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 4/143; *Şerh*, 1/400-2.

¹¹⁸ *el-Fussilet* 41/21; *Yasin* 36/25.

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 128-9; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/54.

¹²⁰ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 129-131.

sebepe değildir. Aksi durumda insanın perdelenmiş, uzak ve latif şeyleri de görmesi mümkün olabilirdi. Bunun muhal oluşu Allah'ın da görülemeyeceğinin delili olur. “İnsan, karşısında olmadığı halde aynadan kendi yüzünü görebilir. Demek ki nesne ancak kişinin karşısında olduğunda görülebilir” denemez tezini de kabul etmez ve “Bu durumda insanın yüzü mukabil hükmündedir. Örneğin ışık bulunduğu yerden ayrılır ve aynaya ulaşır, ayna göz gibi olur. Sonra geriye yansır. Bu durumda insan kendi karşısındaymış gibi görür”¹²¹ der. Kâdî'ye göre, rü'yetten bahsedilebilmesi için çeşitli unsurların bir araya gelmesi gerekir. Örneğin insan, görmek için göz duyusu, gördüğü şeyle karşı karşıya bulunması veya aynı işlevi sağlayacak ayna gibi araçları kullanması gerekir. Allah görülebilseydi ya zâtıyla veya bulunduğu yer itibarıyla bir cihette bulunması gerekirdi. Allah bizâtihi kâim bir varlık olduğu için görülebilir, denirse o zaman “Allah bizâtihi kâim olduğu için dokunabilir, hareket edebilir ve hareketsiz kalabilir” demek gerekir ki bu muhaldir.¹²²

Mâtürîdî, bu tür görüşleri iyice tetkin eden Müşebbihe'nin yöntemleri gibi olduğunu anlar, der. Rü'yetin belli şartlar ile gerçekleştiği, asıl mânâyı zikretmeden sadece realitenin böyle tesbiti Müşebbihe'nin “duyulur âlemdeki her fâil cisimdir, her âlim de duyular ötesinde de böyle olması gerekir” sözü gibidir. Mukâbele delili cisim olmayanın rü'yetinden bahsetmediği için rü'yetullah'ı kapsamaz. Küçük olmak uzakta bulunmak ile rü'yetin olmayacağı iddiası Allah hakkında muhaldir. Dolayısıyla Mâtürîdî'ye göre mukabele delili âhirette rü'yetullaha cevaz verir.¹²³

9.2. Ma'kûl Engeller Delili

Kâdî'ye göre bir görme olayından bahsedebilmesi için çeşitli unsûrların bir araya gelmesi gerekir. Örneğin insan, görmek için göz duyusuna muhtaç. Bir şey ya zâtından ya da bir engel sebebiyle görülemez. Bir varlığın çok yakın veya uzakta olması, başka bir şeyle perdelenmesi, yoğun değil şeffaf arazlığı ve görenin önünde yer almaması ma'kûl engellerle görme gerçekleşmez. Şu halde Allah gözle görülebilseydi, ya zâtıyla veya bulunduğu yer itibarıyla bir cihette bulunması gerekirdi. Bu

¹²¹ Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 4/141; *Şerh*, 1/400-2.

¹²² Abdülcebbâr, *el-Muhtasar*, 1/190-2.

¹²³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 133-4; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/54.

ise Allah için muhaldır. Kâdî'ye göre Allah'ın herhangi bir durumda görülmesi câiz olsaydı, onu şu anda görmemiz câiz olurdu. Halbûki şu an onu göremediğimiz bilinen bir husustur. Yani insan görüneni gördüğünde ancak olduğu şekilde görür. Allah da ancak ma'kûl engellerin kaldırılması sûretiyle görülür. Bu durumda da O'nu şu an da görmemiz gerekir. Madem O'nu göremiyoruz, öyleyse O'nun görülmesi imkânsızdır. Kâdî bu tezini iki esasa dayandırır; *Biri*; birinin gördüğü şeyin bulunduğu görme konusunda olması, *diğeri*; Allah görüldüğü takdirde bulunduğu hal üzere görülmeye konusunda olmasıdır. Rü'yette görme engelleri de; perde, ince oluş, kesafet, aşırı görüş olarak görülen şeyin görenin görme hizasının dışında olması, onun bulunduğu yerin bu nitelikleri nakzetmesidir. Kâdî'ye göre bu sayılanlardan hiçbir şey herhangi bir durumda Allah için câiz değildir.¹²⁴

Mâtürîdî'ye göre rü'yete engel sayılan ma'kûl engeller görülebilenin tanıtımına vesile olmamakta aksine görmeye engel teşkil eden faktörlerin tanıtılmasını sağlamaktadır. Engeller ortadan kalkınca göz de görür. Duyulur âlemde görme ve ayırdetme konusunda iki görme olayı, farklılıklarına bağlı olarak birbirinden ayırd edilir. Bunun sebebi kendilerine ârız olan engellerdir. Öyle ki bunlardan birini, kendi konumu içinde diğerrinin durumuyla karşılaştıracak olsa kınanacak bir konumda bulur. Mâtürîdî, duyulur âlemde bütün bilgi vasıtalarını kullanarak cevher ve araz dışında bir varlığı bilme imkânı yok ama bunun dışında gayba dâir bilgi mümkün olabilir, rü'yetullah konusu da gayba dâir bilgi olduğu için görünür âlemde delillendirme yapılabilir, der. Görünenle ayrı oluş, mesafe, karşıtlık, hava teması, küçüklüğün bulunması gibi görme şartlarının hiçbirisi olmaksızın gölge, karanlık ve ışık görülebilir. Şartların tümü bulunduğu halde görülecek şeyin yapısı veya bazı engellere bağlı rü'yet olmayabilir. Görmeyi engelleyen uzaklık ve küçüklük şartları insan dışındakilerin duyuları vasıtasıyla görmesine engel olmayabilir. Mâtürîdî'ye göre arizî engeller kalktığında rü'yet gerçekleşebilir.¹²⁵

Kâdî'ye göre engeller biri kendiliğinden diğeri de şartlı olmak üzere iki türdür. Kendiliğinden engele örnek perde ve görülen şeyin görenin görüş hizasının dışında oluşunu gösterir. Şartlı engeli kendi içinde iki

¹²⁴ Abdülcebbâr, *Şerh*, 1/416.

¹²⁵ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 128-9; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/54-5.

kısma ayırır: *Biri*, görene âit bir durumdan kaynaklanan, *ikincisi* görülene ait bir durumdan kaynaklanan engel. Kâdî görene âit engele örnek *rikkat* ve *letâfeti* gösterir. Bu, görendeki ışık zayıflığından kaynaklanır. Görülene âit olana örnek aşırı uzaklığı gösterir. Çünkü o, uzaklığından dolayı görülmez yaklaştırıldığı takdirde görülür. “Siz Allah’ı ma’kûl olmayan engelden dolayı göremeyeceğimizi kabul ediyorsunuz” sorusuna Kâdî, ma’kûl olmayan bir şeyi isbat, cehâlet kapısı açar ve bu durumda ona önümüzde büyük cisimler bulunduğu halde onları gayr-i ma’kûl engeller dolayısıyla göremediğimizi kabul etmek gerekir. Bunun benzeri ma’dum konusunda da gerekir. Halbûki bilinen bunun hilafıdır, der.¹²⁶

Mâtürîdî, cisimlerin görülmesine ilişkin engeller öne sürülmesi görme duyusu ile elde edilir. Oysa görme duyusu cisim ve araz olmayan varlıkların nasıl görünebileceğini tecrübe etmek imkânına sahip kılınmamıştır, demektedir. Cisim ve araz engeli kalktığında rü’yet gerçekleşebilir. Sözgelimi ölüm meleğinin yeryüzünün çevresini ve ortasını görmesi gibi. Mâtürîdî’ye göre bu sayılan engeller kalktığında göz görür. Araz ise varlık olmadan görülmez. Araz dışında her şey görülebilir.¹²⁷ Rü’yet, Allah’ın gözde yarattığı bir arazdır. Görmenin gerçekleşmemesi bir engelden ötürü değil, aksine Allah’ın o an rü’yeti yaratmamasındandır. Keza taraflar arasında hiçbir engel bulunmasa dahi, O’nun rü’yeti yaratmamayı dilemesi halinde görme gerçekleşmez.¹²⁸

Kâdî, ölmek üzere olanın meleği görmesi ve cinlerin birbirlerini görmeleri söz konusu iken, rikkatin rü’yete nasıl engel olduğu sorusuna, “*rikkat, kendiliğinden değil, dış bir nedenle rü’yete engel olur. O da ışığın azlığı ve zayıflığıdır. Ölen kişi meleği görür. Onun ışığı çok güçlü ve fazladır. Cinnin hali de böyledir.*”¹²⁹ diyerek cevap verir. Kâdî’ye göre rü’yeti isbat, O’nun hudûsuna, O’ndaki bir mânânın hudûsuna, O’nun yaratıklarına benzetilmesine, hükmünde zulmüne ve haberinde yalancılığına götürür. Çünkü nesne, ancak önde veya önde olana hulûl ettiğinde görülür. Bunlar,

¹²⁶ Abdülcebbar, *Şerh*, 1/418-420.

¹²⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, 130-1; *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 6/55.

¹²⁸ Neseî, *Tebsiratü’l-Edille*, 1/546-8; Ebü’l-Velîd Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *el-Keşf an Menâhici’l-Edille fi Akâidi’l-Mille*. Çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1985), 275.

¹²⁹ Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 1/416

cisimlerin niteliklerindedir. Bu durumda Allah'ın cisim olması gerekir. Cisimler muhdes niteliklerden hâli değildir. Bu durumda da Allah'ın hudûsu gerekir. Kâdî, Allah'ın şu anda görülmüyor olmasının sebebi görülmesinin muhal olmasından dolayı der. Böylece rü'yetullahın imkânsızlığını söylemek gerekir.¹³⁰ Allah dünyada görülebilir fakat bu inanma imtihanını düşürür ve sorumluluğu ortadan kaldırdığı için dünyada rü'yet olmadığını belirten Mâtürîdî'ye göre rü'yetullah'ın gerçekleşmesi birkaç şekilde olur. Her bir şeklin mahiyeti, ancak söz konusu türün bilinmesiyle bilinir ki rü'yet olarak ifade edildiğinde buna hamledilsin. Rü'yet ifade edilmeksizin türü bilinmeyen varlıklarda ise gerçekleşmesi durumunda mahiyeti irdelemeden *tevakkuf* etmek gerekir. Allah nasıl görülür? sorusuna Mâtürîdî şöyle cevap verir: Keyfiyetsiz görülür, keyfiyet şekil sahibi varlıklar içindir. Bilakis Allah ayakta olmak, oturmak, yaslanmak, tutunmak, birleşmek, ayrışmak, yüz yüze olmak, sırtını dönmek, uzun veya kısa olmak, aydınlık veya karanlık olmak, duran veya hareket eden olmak, temas eden veya uzak duran olmak, çıkan veya giren olmak gibi niteliklerle nitelenmeksizin görülür. Tasavvurun alabileceği veya aklın değerlendirebileceği hiçbir anlam sözkonusu değildir, Allah bütün bunlardan münezzehtir. Rü'yet keyfiyetinin esası; nasda geldiği şekilde bunu benimsemek, yaratılmışlığı ifade eden tüm anlamları Allah'tan uzak tutmak (*tenzîh*), naslarda açıklama gelmediğine göre yorumlamaya girişmemektir (*tevakkuf*).¹³¹

Sonuç

Rü'yetullah/Allah'ın görülmesi konusunun aklın işlevselliği *tenzîh* ve *takdîs* temelinde nass çerçevesinde bilinmesi, Allah'ı yaratılmışlara benzetme ve Allah'ı cisimleştirmeyi önlemek için önemli olduğunu söyleyen Mâtürîdî'ye göre aziz ve celil Rabbin görülmesi gereklidir, haktır ancak bu rü'yet idrâksiz (*ihatasız*) ve tefsirsiz (*bilâkeyf*) olacaktır. Aynı gerekçelerle Mu'tezile âlimi Kâdî Abdülcebbâr da aşkın varlık Allah'ın cisim olmadığından dünyada ve âhirette hiçbir şekilde görülmeyeceğini savunur. Her iki âlim de kendi bakış açılarına göre naklî ve aklî deliller temelinde görüşlerini temellendirirler. Mâtürîdî, 'nâzira' kelimesini mahşerde

¹³⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 4/99; *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 1/444

¹³¹ Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, 120, 128, 134; *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/53, 58.

mü'minlerin rablerine baktıkları şeklinde te'vil ederken Kâdî ise *"Rablerinin sevabını beklerler"* şeklinde yorumlar. Âhirette mü'minlere verilecek 'ziyâde' ile kastedilen Mâtürîdî'ye göre rü'yetullah iken Kâdî'ye göre ise mükafat veya cennettir. Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi Mâtürîdî'ye göre insanın doğasında imânın gerçekliklerini araştırma ve merak olgusunu anlattığı gibi rü'yetullah'ın aklen mümkün olduğunu, *'sen Beni göremezsin'* cevabından sonra Allah'ın dağa tecelli etmesi ile dağın parçalanması rü'yetullah'ın dünyada olamayacağını ama âhirette olabileceğini ispatlar. Dağı gören Hz. Mûsâ'nın bayılması, ayıldıktan sonra tövbe etmesi, *'imân edenlerin ilkiyim"* demesi dünyaya âit fani gözle istekle rü'yetullah mümkün değil ancak bâki ve kalıcı bir gözle rü'yetullah'ın Allah'ın kudreti, hikmeti, lütfu ve ihsanı sayesinde ancak olabirliğine imân ettiğini anlatır. Kâdî'ye göre ise Hz. Mûsâ'nın bu isteği ve aldığı cevap hem dünyada hem de âhirette rü'yetin nefyine delildir. Rü'yet isteği ile küçük günah işlemiş sonunda da tövbe etmiş der. En'am sûresinde *"gözler Allah'ı idrâk edemez fakat Allah gözleri idrâk eder"* denilmesi Mâtürîdî'ye göre idrâk sınırlı ihata edilen varlıklar için olduğundan sınırsız, ezeli-ebedî Allah'ın rü'yeti idrâk edilemez ama rü'yet câizdir. Kâdî'ye göre idrâk ile rü'yet aynı anlamda olduğundan bu âyet rü'yetullah'ı nefyeder. Âhirette bulutsuz bir gecede dolunayın görülmesi gibi net bir şekilde Allah'ın görülmesi hakkında hadis rivâyetini Mâtürîdî rü'yetullah'ın cevazına delil kabul ederken Kâdî ise haberi vahid zanni delil diye kabul etmez. Kabul edilse bile rü'yet değil 'kalben bilme' olabileceğini söyler. Rü'yetullah'ın nefyi hakkında mukâbele ve ma'kûl engeller aklî delillerini sunan Kâdî'ye göre bir şey ya zâtından ya da bir engel sebebiyle görülemez. Bir varlığın çok yakın veya uzakta olması, başka bir şeyle perdelenmesi, yoğun değil şeffaf arazlığı ve görenin önünde yer almaması ma'kûl engellerle görme gerçekleşmez. Mâtürîdî'ye göre ise cisimlerin görülmesine ilişkin engeller öne sürülmesi görme duyusu ile elde edilir. Oysa görme duyusu cisim ve araz olmayan varlıkların nasıl görünebileceğini tecrübe etmek imkânına sahip kılınmamıştır. Cisim ve araz engeli kalktığında âhirette olduğu gibi rü'yet gerçekleşebilir. Allah'ı senâ, övgü, takdîs ve tenzih; İmam Mâtürîdî'ye göre rü'yetullah'ın ispatıyla; Kâdî Abdülcebbâr'a göre ise rü'yetullah'ın yokluğuyla gerçekleşmektedir.

Kaynakça

- Abdülcebbâr, Kâdî. *el-Muğnî fi Ebvabi't-Tevhid*. tahk. İbrahim Medkur –Tâhâ Hüseyin, cilt: 4-20, Kahire: yy. 1957.
- Abdülcebbâr, Kâdî. *el-Muhît bi't-teklîf*. neşr. Ömer S. Azmî - J. J. Houben, Beyrut: yy. 1965.
- Abdülcebbâr, Kâdî. *Müteşâbihü'l-Kur'ân*. tahk. Adnan Zerzur, Kahire: y.y. 1969.
- Abdülcebbâr, Kâdî. *el-Muhtasar fi Usuli'd-Din*. neşr. M. Ammara, Kahire: Darü'l-Hilâl, 1971.
- Abdülcebbâr, Kâdî. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. çev. İlyas Çelebi, cilt: 2, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Abdülcebbâr, Kâdî. *Tenzihu'l-Kur'ân Ani'l-Metain*. Beyrut: Darü'n-Nahda el-Hadise, trs.
- Bâkillânî, Ebû Bekir. *Kitabu Temhîdi'l-Evâil ve Telhîsu'l-Delâil*, tahk. İmaduddin A. Haydar, Beyrut: Müessesetü'l-Kutübü's-Sekaafiyye, 1993.
- Bedir, Lokman, “Rü'yetullah ile ilgili Âyetlerin Bağlam Esaslı Değerlendirilmesi”, *Hikmet Yurdu*, 13/13(2020): 61-88.
- Buhârî, Ebû Abdillâh. *el-Camiu's-Sahih*. Cilt: 8, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ceran, Fatmagül, “Mu'tezile'nin Tenzih Doktrini Bağlamında Rü'yetullah Problemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/41(2018): 102-113.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- İsfahanî, Rağîb. *el-Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- İbn Hazm Ebû Muhammed. *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl. *Lisânu'l-Arab*. Cilt: 15, Beyrut: Darü's-sadr, 1992.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed el-Kurtubî. *el-Keşf an Menâhici'l-Edille fi Akâidi'l-Mille*. Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitabu't-Tevhid*. tahk. Bekir Topaloğlu–Muhammed Aruçi, İstanbul: İSAM, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. ed. Bekir Topaloğlu, cilt: 17, İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin. *es-Sahih*. cilt: 3, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn. *Tebsiratü'l-edille fi usuli'd-din*. haz. Hüseyin Atay – Şaban Ali Düzgün, cilt: 2, Ankara: DİB Yayınları, 2004.
- Özarslan, Selim. “Rü'yetullah Sorunu ve Dirilişle İlişkisi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/1(2001): 1-18.
- Râzî, Fahreddin. *Mefatihü'l-Gayb*. cilt: 32, Beyrut: Darü'l-Fikr, 1981.
- Râzî, Fahreddin. *Esâsu't-Takdis fi İlmi'l-Kelâm*. çev. İbrahim Coşkun, İstanbul: İz Yayınları, 2014.
- Sâbûnî, Nûreddin. *el-Kifaye fi'l-Hidaye*. tahk. M. Aruçi, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014.
- Süleyman, Mukâtil. *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-kerîm*. çev. Beşir Eryarsoy, Kur'ân Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İşaret Yayınları, 2004.
- Taftazânî, Sa'dettin. *Şerhu'l-Akâid*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İSAM, 2010.
- Yeşilyurt, Temel. *Rü'yetullah Sorunu*. Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2001.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım. *el-Keşşaf an Hakaiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekavîl fi Vucûhi't-Te'vîl*. cilt: 6, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2018.